

KÖRTİK TEPE 2010 KAZISI

*Vecihi ÖZKAYA**
Aytaç COŞKUN
Marion BENZ
Yılmaz S. ERDAL
Levent ATICI
Feridun S. ŞAHİN

İlusu Barajı ve HES Projesi kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri, DSI'nin sağladığı parasal olanaklarla Diyarbakır Müzesi başkanlığında 2000 yılından bu yana sürdürülen Körtik Tepe arkeolojik kurtarma kazılarına 2010 yılında da devam edilmiştir*. Kazı çalışmaları Dicle Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, ABD Nevada Las Vegas Üniversitesi, Almanya Freiburg ve Mainz Üniversitesi'nden bilim adamlarıyla çeşitli konularda yapılan işbirliği projeleri çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. 2010 kazıları sonucunda Diyarbakır Müzesi'ne 336'sı envanterlik, 261'i etüdlük olmak üzere, toplam 597 eser kazandırılmıştır.

Farklı bilimsel disiplinlerin işbirliğiyle gerçekleştirilen etkinlikler çerçevesinde, Hacettepe Üniversitesi'nden Prof. Dr. Yılmaz Selim Erdal sorumluluğunda yapılan antropolojik çalışmalar kapsamında Ortaçağ ve Akeramik Neolitik döneme ait insan iskeletleri, yaş, cinsiyet, sosyal yapı konularında değerlendirilmek üzere, ilgili üniversitenin laboratuvarlarına gönderilmiştir. Ayrıca, Körtik Tepe yerleşiklerinin sosyal yapılarını, dönemin yerleşikleriyle olası ilişkilerini belirlemek ve bağlantılı bir çok konuyu aydınlatmak üzere, Dr. Marion Benz başkanlığındaki bir ekip tarafından Akeramik Neolitik döneme ait iskeletlerden dış numuneleri derlenmiş; DNA ve stronsiyum analizlerinin yapılması amacıyla Almanya Mainz Üniversitesi Antropoloji Enstitüsü laboratuvarına gönderilmiştir. Bu doğrultuda höyük yerleşiklerinin sosyal yapısındaki gelişmenin bölgedeki ekolojik değişim ile ilişkisini karşılaştırabilmek ve yerleşim yerinin detaylı bir kronolojik gelişimini çıkarmak amacıyla, 2010 yılında da A80, A84 ve A61 nolu açmalarının profillerinde ayrıntılı stratigrafik amaçlı profil çizimlerine devam edilmiş; söz konusu açmalarda yaklaşık her

* Prof. Dr. Vecihi ÖZKAYA, Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 21280 Diyarbakır

* Arkeoloji dünyasında bir çok açıdan ilkleri yaşamamıza neden olan Körtik Tepe kazılarına sağladıkları izin ve emsalsiz destekleriyle, başta Kazılar ve Müzeler Daire Başkanı Melik AYAZ ve Kazılar Şube Başkanı Gökhan BOZKURTTLAR olmak üzere, her zorluğu aşmamızda canla başla bizimle koşturan Ark. Nilüfer BABACAN ve Ark. Burcu ÖZTOPRAK'a; sağladıkları maddi destekle çalışmalarımızı gerçekleştirmemizi sağlayan DSI yetkililerine; her konuda ve her ortamda çalışmalarımızı destekleyen ve yürütmemizi sağlayan Diyarbakır Müzesi Müdürü Nevin SOYUKAYA ve onların şahsında tüm müze çalışanlarına; Hacettepe Üniversitesi'nden Sayın Prof. Dr. Y. Selim ERDAL'a arkeolog ve öğrencilerime; Almanya Freiburg Üniversitesi'nden Dr. Marion BENZ ve ekibine; Bakanlık Temsilcisi olarak çalışmalarımıza katılan Niğde Müzesi'nden Ark. Murat TEKTAŞ'a; konaklama sorunlarımızı çözen başta Batman Valiliği olmak üzere Milli Eğitim Müdürlüğü ve yetkililerine; Gazi YİBO müdürü ve çalışanlarına, bizimle sofrasını paylaşan Pınarbaşı (Serikani) köyü sakinlerine minnettarlığımı bildirir, şükranlarımı sunarım.

derinlikte çok sayıda C14 numuneleri alınmış ve bunlar arkeolojik konteks koşutunda belgelenmiştir. Arkeobotani çalışmaları kapsamında elde edilen numuneler flotasyon ünitesinden geçirilmiş; gerekli analiz ve incelemeler yapılmak üzere, Almanya Tübingen Üniversitesi, Prehistorya ve Protohistorya Bölümü laboratuvarına gönderilmiştir. Bu çalışmalarla bağlantılı olarak farklı derinliklerde elde edilen karbon numuneleri, C14 analizlerinin yapılması amacıyla Almanya'ya gönderilmiştir. Zooarkeoloji çalışmaları kapsamında ise, bütün hayvan kemikleri titizlikle derlenmiş ve bulgular Dr. Levent ATICI tarafından değerlendirilmek üzere Nevada Las Vegas Üniversitesi, Antropoloji Bölümü, Zooarkeoloji laboratuvarına gönderilmiştir. Höyüğün yontmataş eserleri Ankara Üniversitesi'nden Dr. Metin Kartal tarafından değerlendirilmiş; aletler işlev ve türlerine göre tasnif edilerek çizimleri yapılmıştır.

Höyükteki 2010 yılı çalışmalarında 5.00x5.00'lik 12 açmada kazılar yapılmıştır (Çizim 1-2). Her açmada yaklaşık 1.50-5.50 m. arası değişen değişken derinliklere ulaşılmıştır. Höyüğün mimari karakterini belirlemek ve bütünlüğe ulaştırmak amacıyla, konut saptanan açmalardaki çalışmalar, söz konusu kalıntıların bulundukları seviyelerde bırakılmış ve gerekli belgeleme işlemlerinden sonra devam edilmek üzere korumaya alınmıştır. Aşamalı olarak derinleştirilen diğer açmalarda elde edilen sonuçlar ile, dip katmanlara kadar kazılan açmalardaki veriler, stratigrafinin bir çok açıdan doğrulanmasını sağlamıştır.

Höyüğünün batı kesiminde K/14 , L/14 , J/15 , K/15 ve L/17 plan kareleri içerisinde kalan A92-93-95-96 ve A21 açmalarında yapılan çalışmalarda Akeramik Neolitik dönem ait 27 iskelet ve yuvarlak planlı dört konut ile 1.55 x 1.10 m ölçülerinde bir silo ortaya çıkarılmıştır. Doğu tarafta ise, I/23, I/25, J/25 ve J/26 plan karelerinde yer alan A90-91-94-97-71 ve A48 açmalarında çalışılmıştır. Çalışmalar sonucunda Orta Çağ'a ait 16; Akeramik Neolitik döneme ait 22 iskelet ortaya çıkarılmıştır.

Akeramik Neolitik dönem yerleşimlerini karakterize eden yuvarlak planlı 5 konut temeline ulaşılmıştır. Yuvarlak planlı yapıların üçünde taban planı bütünlüğü kavranmaktadır. Konutların birinde (Y77) saptanan balçık sıva kalıntıları üzerinde saptanan yuvarlak çatki izleri, yapıların üst yapısı hakkında bilgi vermektedir.

Akeramik Neolitik dönemi ilgilendiren toplam 49 iskeletin 44'ü hoker, birisi yarı hoker biçimde gömülmüş; diğerlerinin gömü tarzları ise, tahrip olmaları nedeniyle, belirlenememiştir. Söz konusu iskeletlerin 17'si alçı ile sıvanmış; diğerleri yalın halde saptanmıştır. Alçı kaplı iskeletlerin 13'ü, ayrıca, aşı boyası ile boyalı olarak bulunmuştur. Altı örnek dışında tamamı konutların dışında bulunan bu iskeletler, ölü ve ölüye uygulanan geleneksel yöntemler konusunda da ayrıntılar sunmaktadırlar. Bazı alçı kaplı iskeletlerin kafatası, kol ve bacak kemikleri, dalgalı-koşut biçimde düzenlenmiş kızıl kahverengi ve siyah renk boya ile bezenmiştir (Resim 1). Yaklaşık benzeri uygulama bazı alçı sıvalar üzerinde de gözlenmiştir. Kemik bezeme uygulamasında kullanılan ve tarafımızdan aşı kalemi olarak adlandırılan bir bulgu, alçı kaplı bir iskeletle bağlantılı olarak bulunmuştur (Resim 2).

Mezarların büyük çoğunluğu, daha önceki dönemlerde de saptandığı üzere, zengin ölü armağanları içermektedir. Ağır taş kaplarda olmak üzere, taş aletler, ağ ve dokuma ağırlıkları, çeşitli taşlardan ve hayvan kabukları ile kuş tüylerinin sert saplarından yapılmış değişen oranlarda boncuk ve takı nesneleri (Resim 3), çakmaktaşı ve obsidyen aletler ölü armağanları arasında ön sırayı alırlar. Taş kapların, aletlerin, ağ ve dokuma ağırlıklarının genellikle kırılarak mezara

konulduğu görülür. Kendi aralarında, biçim, bezeme, boyut ve işçilik açısından farklılıklar yansıtan taş kapların bazıları üzerinde saptanan insan figürleri, dönemin bilinen ünik yapıtları arasında yer alırlar (Resim 4). Bunların yanı sıra, kazıma bezemeli sap düzelticiler (Resim 5), kemik oltalar, bezemeli amuletler, boynuz biçimli ritüel taş objeler (Resim 6), bezemeli kemik objeler, sayıları az da olsa, ölü armağanları arasında yer alırlar. Bazı mezarlar ise, yalın ve ölü armağanlarından yoksundurlar. Mezarların özellikleri katmanlara göre değerlendirildiğinde, kültürel bir gelişimin varlığını işaret etmektedir. Aynı katmanda bulunan mezarlar arasında gömü tarzı, ölüye uygulanan işlemler ve ölü armağanları, Körtik tepe yerleşiklerinin sosyal yapılarının algılanmasında önemli ipuçları sağlamaktadır. En azından, sosyal statü farklılıklarının varlığında uyarıcı kanıtlar sunması yanı sıra, ısrarla tekrarlanan uygulamalar ise inançsal olarak değerlendirilebilecek kuralların geliştiğini göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, mezarlar, dirimsel yaşamın bir anlamda aynası olarak, Körtik Tepe yerleşiklerinin kültürel yapısı hakkında önemli bilgiler sunmaktadırlar ki, burada elde edilen veriler, dönemin bir çok bilinmezinin algılanmasında rehber bilgi niteliğindedir.

Bulguları ve bilimsel sonuçlarıyla Anadolu'nun Akeramik Neolitik dönemine önemli yaklaşımlar getiren Körtik Tepe, dönemin tüm aşamalarını kapsayan bir süreç içinde kronolojik olarak erkende yer alır. Tarihsel ve kültürel dokusuyla Anadolu ve Yakınoğu arkeolojisinde önemli bir konuma ve birikime sahip Körtik Tepe'de elde edilen veriler hem bölgenin, hem de Anadolu'nun bazı bilinmezlerine yeni yaklaşımlar getirmektedir. Genelde gömülerde taş kaplar, taş boncuklar, taş ve kemik aletlerin yanı sıra çakmaktaşı, obsidyenden üretilmiş çeşitli veriler de yerleşimin erken tarihinde yol göstericidir. Höyükte iki ana yerleşimin varlığı söz konusudur. Bunlardan en erkeni, yontmataş ve sürtmetaş endüstrisinin egemen olduğu Akeramik Neolitik; ikincisi ise Orta Çağ ve izleyen süreci ilgilendirmektedir. Akeramik Neolitik dönemi ilgilendiren ve daha çok mezarlarla bağlantılı olan bulgular, özgünlükleri ve kültürel değerleri bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Belirli derinliklerde geç dönem iskeletleriyle birlikte Neolitik mezar ve bulguların saptanması, tahribatın boyutuna ve sonuçlarına kanıt oluşturmaktadır. Ancak, belirli derinliklerden itibaren Neolitik doku bütün özgünlüğü ile korunmuştur.

Yerleşimin mimari dokusu konusunda özellikle son kazı çalışmalarında elde edilen veriler önemli sonuçlar vermiştir. Yuvarlak tasarlı taş dokuların ortaya çıkarılması, yakın çevrede yaygın ve döneme özgü mimari yapılanmanın varlığını Körtik Tepe'de de ortaya koymuştur. Akeramik Neolitik evrenin, gömü tarzı, gömü armağanları ve ölümlere uygulanan geleneksel yöntemler esas alındığında, söz konusu dönemde en az altı ayrı mimari evrenin varlığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, yerleşimin Akeramik Neolitik dönemi ilgilendiren özgün mimari karakteri ve evreleri konusunda bütünü kavrama yönünde önemli verilere ulaşılmıştır. Farklı alanlarda taban düzeyinde korunmuş kalıntılardan oval tasarlı oldukları algılanan diğer mimari öğeler ile birlikte, Körtik Tepe yerleşiklerinin yaşamsal alanları ve koşulları algılanabilmektedir ki, bu olgular, aynı zamanda, höyükteki sürekli yerleşimin de önemli arkeolojik kanıtları niteliğindedirler. Diğer açıdan, yaygın bilinenin aksine, yerleşik düzene geçişte tek başına tarımsal etkinliklerin etkin olmadığı; tarım öncesi toplumlarda da yerleşik düzene geçişin sağlandığı gerçeğini gözler önüne sermesi açısından da Körtik tepe ayrı bir öneme sahiptir. Yerleşik düzenin gerektirdiği bütün koşulları yerine getirdikleri anlaşılan höyük yerleşiklerinin yoğunluklu balıkçılık yaptıklarına, tekstil becerisi geliştirdiklerine dair önemli kanıtlar ortaya çıkarılmıştır. Dolayısıyla beslenme ve barınma sorunlarına çağın ötesinde önemli çözümler getiren Körtik Tepe halkının içtimai hayatta da

aşamalar kaydettikleri açık bir şekilde algılanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, bilim dünyasını şaşırtacak düzeyde gelişmiş bir toplulukla Anadolu’da karşılaşmanın heyecanı arkeolojik açıdan kanıtlanabilir duruma gelmiştir.

The Study of Stratigraphy

Marion BENZ*

During the 2010 season profiles and plan could be documented in the following trenches: A80 (deep cut, all profiles), A83 (southern and western profiles, Plana 1-3), A71 (eastern and southern profiles, Planum 1), A73 (eastern and northern profiles). Additionally, in A83 a small test cut (1x1.40 m) was excavated. Trench 91 has been excavated down to -200 cm in natural layers. However, due to space limitations only the results can be summarized here.

A80: By 2010 the deeper part of A80 had dried out, so the documentation could be continued down to -560 cm (Drawing 3). It had already been observed in 2009 that the layers down to -320 cm comprise massive clay floors with several renovation phases and the remains of a stone wall (Benz et al. in press). Below -320 cm, the composition of the sediments fundamentally changes. Although in the deep sounding an area measuring only 1.50 x 1.50 m was excavated, many structures can be observed. They will be described from the bottom to the top of the trench.

Discussion: The change in composition of the sediments from the older to the more recent phases is probably due to a change in construction traditions. In the upper layers stone and compact clay structures dominate, with little humus and few (but large) pits. Possibly new, uncontaminated, clay building material had been brought into the settlement from outside and organic rubbish was deposited in an organized way, perhaps in communal pits – as is implied by a very large deposit of animal bones which starts in the eastern profile of A80 at about -300 cm and extends into the eastern profile of A85, ending in a huge pit. By contrast, in the lower levels structures of pure clay and stone are absent: there are many smaller pits, and the very dark color of their sediments suggests that they contain a lot of organic material. Thus the more ancient buildings were either built mostly of organic material, or of the impure clay from within the settlement.

A91: A 91 was excavated whenever possible by natural layers and loci. The remains of at least three buildings were discovered. Y78, the most recent structure, is of sub-rectangular shape with rounded corners. The area of it excavated in A91 is not particularly large, but its floor extends into the adjacent trenches to the east and south. Y83 is a very large building. Only its southern half has been so far excavated. Due to the destruction of its eastern part, its shape is difficult to reconstruct; but if it was oval or round, its diameter should be about 4-5 m. Y83 had several subsequent renovation/use phases. Though the younger phases were mostly destroyed by later activities, a well preserved clay floor could be documented at about -152/-154 cm. An accumulation of the stones found inside this building probably are the remains of a hearth. The interior of the building’s stone wall was coated with clay and/or plaster. Below Y83 were

* Dr. Marion Benz, Department of Near Eastern Archaeology, Albert-Ludwigs-University, 79085 Freiburg.

discovered the remains of a more ancient, but also well preserved, floor; but further excavations will be necessary to determine its shape.

The remains of a third structure, Y82, showed up in the southern part of A91. A large part of it is still covered by Y78. This structure was approximately contemporary with Y83 but probably much smaller. Like Y83 it had an older phase (probably two); or it may have replaced an older building. At about -184 cm (upper rim) between the older buildings were excavated a clay oven and a fireplace with two use phases.

A large communal structure? Observations in Trenches A83, A71, and A73: In Trenches A83, A71, and A73 a large structure could be documented which is unique at Körtik Tepe, and for which no parallels are known at any other early Holocene site. It was first detected in the southern profile of A83, which therefore will be described in more detail here. Layers in the trench are numbered by lower-case Roman numerals, starting from the top and increasing downwards (i, ii, iii...). Upper-case Roman numerals are used to designate main construction phases. The observations in Trenches A71 and A73 complement those made in A83.

Discussion: Observations in Trenches A83, A73, and A71 suggest that a large round ditch with an inner diameter of about 4 m and an outer diameter of 6 m was cut down from a level of about -190/-220 cm (Drawing 4). Parts of at least two older buildings were removed for its construction. P1 was at least 220-250 cm deep, but its bottom has not yet been traced. It had a width of about 80 cm. Its shape, its size, and the clear evidences of digging and filling in its formation indicate that it was an elaborate and well-planned artificial construction. A clay structure was built around P1, probably simultaneously with it. The numerous clay lumps found in the lower parts of P1 indicate that this clay construction was probably taller than the 50 cm of it that is preserved. The filling of P1 must have been rather rapid because the sediment in it is very loose and includes many clay lumps. These clay lumps, and the dearth of cultural artifacts in the ditch's fill, suggests an intentional filling with discarded building material. A fire localized in the southwestern part of the construction involving the burning of the organic material of a roof and/or wall might have been the reason for the structure's destruction. During a later phase the round place which was created after the filling of P1 was still in use, as is indicated by the floors above the destruction layer. Only after its complete abandonment did naturally washed-in sediments finally fill up the construction.

The function of P1 remains an open question. No similar structure has thus far been recorded at any other early Holocene site. Like certain special buildings at Hallan Çemi, 'Abr 3, and Jerf el Ahmar (Rosenberg and Redding 2000; Yartah 2005; Stordeur et al. 2000), the round structure is sunk beneath the contemporary ground level; but none of the special buildings of these other sites had a similar round ditch. The use of the deep round ditch as a foundation for e.g. a wooden palisade is improbable because of its inclination and because it is too deep (180 cm beneath the level of the inner zone) and too wide (80 cm). According to the findings and its stratigraphic position, the large structure dates to the end of the Neolithic settlement phase; but its exact chronological position, cultural affiliation, and purpose remain unknown at present¹.

¹ Financial support for the German team was granted by the German Research Foundation (BE 4218/2-1 - AI 287/9-1).

Antropolojik Çalışmalar

Yılmaz S. ERDAL*

Körtik Tepe’de sürdürülen sistematik arkeolojik kazılarda, konutlarla ilgili alanlara, eşyalarıyla birlikte gömülmüş halde şimdiye kadar 500’ün üzerinde insan iskeleti gün ışığına çıkartılmıştır (Özkaya 2009; Özkaya ve Coşkun 2009)**. Bu kalıntılardan yaklaşık 250’sinin üzerinde yaş ve cinsiyet gibi temel demografik veriler ile sağlık yapılarına ilişkin bazı verilere ulaşılmıştır. Bu çalışmalar esnasında toplulukta diş çürüklerinin % 0.6 gibi oldukça düşük bir sıklığa sahip olduğu belirlenmiştir. Bu çürüğü sıklığı değeri Çayönü (% 3.2), Aşıklı (%2,9) (Özbek 1998, 2004), Bademağacı (%11.6) ve Hakemi Use (%1,8) gibi Neolitik topluluklardan çok daha düşüktür. Çayönü, Aşıklı ve Hakemi Use gibi Akeramik Neolitik topluluklarda aşınma şiddetli olmakla birlikte, Körtik Tepe’de diş aşınmasının hem çok şiddetli hem de hızlı olduğu belirlenmiştir (Özbek 1995). Şiddetli diş aşınması ile tarımın başlangıcına ilişkin ipuçlarını ya da tarıma dayalı yaşam biçimine sahip olan topluluklardan çok daha düşük çürük sıklığına sahip olması, Körtik Tepe topluluğunda yaşam biçiminin nasıl olduğunu ilişkin soruyu akla getirmektedir. Bu soruya yanıt oluşturabilecek bilgilerden biri beslenme dışı nedenlerle dişlerin kullanımından kaynaklanan sıra dışı aşınma oluşturmıştır.

Dişler, ağızdaki diğer dişler, dil ve dudak gibi organlar ile besinlere temas nedeniyle aşındığı gibi, ağza istemli ya da istem dışı alınan maddelerle temas nedeniyle de aşınmaktadır. Besin dışı nesnelere temas ile dişlerde meydana gelen aşınma transversal oluklar, dil dudak yönelimli çentik ya da oluklar biçiminde olabileceği gibi, çeşitli nesnelerin emilmesine dayalı üst ön dişlerin dile bakan yüzeyinde ya da kürdan kullanımına bağlı olarak arka dişlerin ara yüzeylerinde de gerçekleşebilmektedir (Erdal, 2008). Bu biçimde tanımlanan diş aşınmalarına, Körtik Tepe’de dişleri mevcut olan 91 bireyden 28’inde (% 30,8) karşılaşılmıştır. İncelenen 21 çocuktan birinde (% 5) karşılaşılan diş aşınmalarına, 30 kadının 15’inde, 35 erkeğin 12’sinde (%34,3) rastlanılmıştır. Dişlerin beslenme dışı nedenlerle aşınması çocukluk çağında başlamakla birlikte erkeklerde hemen her yaş gurubunda bireylerin üçte birinde karşılaşıırken, kadınlarda genç ve orta yaşlardaki şahısların % 40-45, yaşlıların ise üçte ikisinde gözlemlenen bir durumdur.

Körtik Tepe’de en sık karşılaşılan oluk biçimini ön dişlerin (kesici ve köpek dişleri) kesici kenarlarında dil-dudak yönelimli çentikler ve oluklardır. Bu olukların oluşumunda sert ya da yumuşak nesnelerin bir kerpeten gibi ısırılmasından kabuklu yemişlerin yenmesine (Alt and Pichler, 1992; Turner and Anderson, 2003) kadar birçok etmen yol açmaktadır. Dişlerde karşılaşılan oluklardan diğer grubunu ağzın bir tarafından diğerine uzanan transversal yönelimli oluklar oluşturmaktadır (Resim 7).

Üst çenedeki ön dişlerin dile bakan yüzeylerinde deri, ip, sicim ve barsakların ısırılması ya da kamış ve kuşkonmaz gibi bitkilerin üst dişler ve dil arasına sıkıştırma ile emilmesi ya da

* Prof. Dr. Yılmaz Selim ERDAL, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Beytepe Kampüsü, Ankara

** Körtik Tepe iskeletleri antropolojik açıdan Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü laboratuvarlarında Prof. Dr. Yılmaz S. Erdal tarafından incelenmektedir.

ısırmayla aşındıkları gözlemlenmiştir (Irish and Turner, 1987). Dahası, incelenen ön dişlerden % 5'inde aşınma köke kadar ilerlemiştir. Bu veriler gündelik yaşamda ön dişlerin önemli bir kısmının üçüncü bir el gibi kullanıldığını göstermektedir. Bu tür kullanım izleri, Çayönü (Özbek 2004), Aşıklı (Özbek 1998), Hakemi Use gibi yerleşmelerde gözlenilmekle birlikte, diş kullanımının en yaygın ve çeşitlilik gösteren örnekleri Körtik Tepe'den ele geçmiştir. Diğer topluluklardan daha erken olan Körtik Tepe'de çanak ve çömlek bilinmemektedir (Özkaya, 2009; Özkaya ve Coşkun 2009). Körtik Tepe'de saptanan hasır ve dokuma izleri, bu aktivitelerin oldukça yaygın olduğunu göstermektedir (Coşkun vd. baskıda). Kalıntılarda saptanan hasır, dokuma ve ip izleri gündelik yaşamda gerekli olan ip, sicim, kumaş gibi maddelerin üretimi için yoğun bir aktivitenin mevcut olduğunu göstermektedir. Dişlerde sık karşılaşılan bu tür oluklar ile ip üretimi, deri işlenmesi, sinir ve bağırşaklardan sicim yapılması ile bunlardan mamul ürün elde edilmesi, dokumacılık, av filelerinin örülmesi, kazıda sık ele geçen hasır gibi yaygıların ve örtülerin üretimi, sepet üretimi gibi aktivitelerde dişlerin sıklıkla kullanıldığını göstermektedir (Larsen, 1985; Molleson, 1994).

Batman Çayı ve Dicle nehirlerinin kesiştiği alanda konumlanan Körtik Tepe'de balıkçılığın önemli bir yere sahip olduğu, balık olukları ve çok sayıda balık omurları ile ağırlık olarak kullanıldığı tahmin edilen taş objelerle gösterilmiştir (Arbuckle and Özkaya, 2006; Özkaya, 2009; Coşkun vd. baskıda). İskelet kalıntıları üzerinde yürütülen bir çalışmada kulak deliklerinin dışı açılan kısmında çeşitli büyüklüklerde saptanan ve sıklığı %40'a varan *auditory exostosis* olarak bilinen tümoral oluşumun da (Resim 8) balıkçılığın gündelik yaşamda önemli olduğunu göstermiştir. Dişlerde saptanan olukların olta için ip, balık ağı, olta ya da tuzakların yapılması ve kurulması gibi balıkçılık aktivitesinden kaynaklandığı ileri sürülmektedir (Larsen 1985). Körtik Tepe'de saptanan dişlerdeki olukların oldukça çeşitlilik gösteren aktivitelerde kullanılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Ancak, bu oluklardan bir kısmının en azından oltanın ipi ve ağın üretimi ile balıkçılık aktivitesinden kaynaklanmış olduğuna işaret etmektedir.

Körtik Tepe'de diş aşınmasının kadınlarda daha fazla gözlemlenmesi dokumacılık aktivitesi gibi durumlarda kadınların, yaşlı ve çocukların daha aktif olabileceğini düşündürmektedir. Ancak, erkeklerde azımsanamayacak sıklıkta olan bu olukların, dişlerin üçüncü bir el gibi kullanımının cinsiyetler arası farklılık göstermediğine işaret etmektedir. İlk kez 10 yaşlarında gözlemlenen bu oluklar, bireylerin gündelik yaşamda çocukluk çağından itibaren aktif olmaya başladıklarını, ilerleyen yaşla birlikte aktivitenin devam ettiğini, yaşlılıkta da dişlerin kullanımının artarak devam ettiğini göstermektedir. Bu veriler toplumu oluşturan hemen her aktif bireyin toplumsal rollerine devam ettiklerine işaret etmektedir. Her ne kadar Körtik Tepe'de gündelik yaşam ip üretimi, dokumacılık, deri işçiliği, balıkçılık gibi aktivitelerle sınırlı değilse de, bunların gündelik yaşamda önemli bir yer tuttuğunu, iki el aktif iken dişlerin üçüncü bir el gibi kullanılan aktivitelerden bazıları olarak değerlendirilebilir.

Zooarkeolojik Çalışmalar

Levent ATICI*

Bu bölümün amacı, Körtik Tepe’de kazısı yapılmış olan Akeramik Neolitik A evresine ait geniş alanlardan ele geçen çok sayıda hayvan kemiği üzerinde devam etmekte olan zooarkeolojik çalışmaların ilk sonuçlarını paylaşmaktır. Stratigrafi üzerinde halen titizlikle yürütülen çalışmalar ve yeni arkeometrik veriler arkeofaunal kalıntılar, mimari yapılar ve arkeolojik tabakalar arasındaki ilişkilerin daha net bir şekilde kurulabilmesine ve daha iyi değerlendirilmesine yakın bir gelecekte olanak tanıyacaktır. Bu bölümde tartışılan zooarkeolojik analizler 17 farklı arkeolojik konteksten ele geçen faunal kalıntılar üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu örnekleme stratejisi Körtik Tepe höyüğünde kazı yapılan alanların çoğunluğunun temsil edilmesi amacıyla yönelik olarak seçilmiştir. Böylelikle şans faktörünün çalışmanın sonuçları üzerindeki etkisinin en aza indirgenmesi amaçlanmıştır.

Faunal kalıntıların karakterizasyonu

Akeramik Neolitik A evresinin avcılık aktivitelerinin değerlendirmesine geçmeden önce, faunal kalıntıların birikmesi, değişime uğraması ve hatta tahrip edilmesinde rol oynayan depolanma öncesi ve sonrası faktörlerin değerlendirilmesinde yarar vardır. Faunal kalıntıların karakterizasyonu ele geçen tüm irili-ufaklı iskelet elemanı ve kemik parçası—en ince kemik kıymığı da dahil olmak üzere—yüzeylerinin incelenmesi yoluyla gerçekleştirilmiştir. Böylece, etçil ve kemirgen izleri, atmosferik kaynaklı izler, dolgu ağırlığına bağlı olarak oluşan kırılma ve izler, ve bitki köklerinin salgıladığı asitlerin oluşturduğu izler gibi doğal süreçlerin Körtik Tepe hayvan kalıntılarının depolanması sürecinde ve sonrasında önemli bir rol oynamadığı açıkça ortaya konmuştur (Tablo 1). Körtik Tepe faunasını oluşturan unsurlara bakıldığında, tanımlanmamış kemik kıymıklarının ve uzun kemiklere ait gövde parçalarının oldukça yüksek bir oranda temsil edildiği görülmektedir. Bu denli yüksek oranda bir parçalanma ve kırılma, Körtik Tepe faunal kalıntıların büyük bir çoğunluğunun insan aktiviteleri sonucunda toplandığını ve değişime uğradığını göstermektedir. Körtik Tepe sakinlerinin avlarını en küçük parçasına kadar ziyan etmeden kullandıklarını gösteren kanıtlar, uzun kemiklerin gövdeleri üzerinde saptanan kasaplık izleri, çontuklar, darbe izleri, ve bunlara bağlı oluşan kırılma açılarıdır. Tüm bu bulgular avın etinin yanı sıra kemik iliğinin de sistematik bir biçimde çıkarıldığı ve besin olarak tüketildiğini açıkça göstermektedir. Ayrıca, tafonomik veriler avın parçalanmasının ve tüketilmesinin kemikler henüz taze aşamadayken yapıldığını ve gömülme ve depolanmanın hızlı bir biçimde gerçekleştiğini düşündürmektedir.

Taksonomik kompozisyon, zenginlik ve çeşitlilik

Körtik Tepe’den ele geçen faunal kalıntıların büyük bir çoğunluğu yabanıl toynaklı hayvanlara aittir. Ceylan, karaca, yaban koyunu, yaban keçisi, yaban domuzu, Mezopotamya ala geyiği, kızıl geyik, yaban sığırları ve Asya yaban eşiği farklı oranlarda temsil edilmiştir. Yabanıl toynaklıların yanı sıra, yaban kedisi, kızıl tilki, kurt, yaban tavşanı, kunduz, toy ve yaban kazı gibi iri kuşlar, yaban ördeği gibi orta boyutta kuşlar, keklik gibi ufak boyutta kuşlar da değişen

* Körtik Tepe’den ele geçen faunal kalıntıların analizleri Dr. Levent Atıcı tarafından ABD’nin Nevada Eyaleti’nde bulunan Nevada Las Vegas Üniversitesi Zooarkeoloji Laboratuvarı’nda yapılmaktadır.

oranlarda Körtik Tepe faunasında tespit edilmiştir (Tablo 2). Av hayvanlarının beslenmedeki payının analizi için tüm toynaklılar “büyük av,” tavşan, kaplumbağa ve kuşlar da “küçük av” kategorileri altında toplanmıştır. Etçiller gibi besin olarak tüketildiği kesin olarak saptanamayan hayvanlar bu analize dahil edilmemiştir. Veriler büyük av kategorisinin faunal kalıntıların büyük bir çoğunluğunu oluşturduğunu ortaya koymuştur (Grafik 1). Tüm bu veriler Körtik Tepe faunasının zenginlik ve çeşitlilik içeren bir taksonomik kompozisyona sahip olduğunu; bir ya da iki hayvan türünün kalıntıları içinde baskın olmadığını ve birden fazla hayvan türünün benzer oranlarda temsil edildiğini ortaya koymuştur.

Başlıca av hayvanlarının dağılımına ve yabanıl toynaklıların oransal dağılımına bakıldığında, yabani koyun ve kızıl geyiğin ciddi oranlarda diğer toynaklılara tercih edildiği bir avlanma rejiminin varlığı açıkça görülmektedir. Yaban koyunu ve yaban keçisi arasındaki oran 1/30 şeklinde koyunun lehinedir ki, bunu Körtik Tepe’nin ekolojik ve topografik konumuyla ilişkilendirmek doğru olacaktır. Geniş çayırların yer aldığı düz ova ve alçak tepeler yaban koyunu için ideal bir yayılma alanı sunmaktadır. Buna Dicle Nehri ve Batman Çayı’nın sekileri boyunca yer alan galeri ormanları ile sulak, sazlık ve bataklık alanları eklediğimizde kızıl geyik, toy ve yaban kazı gibi hayvanların varlığını açıklamak daha da kolaylaşmaktadır. Körtik Tepe’de bulunan kuş türleri sezonallık ile ilgili ipuçları da sunmaktadır. Yaban kazı ve toy göçmen kuşlar olup büyük olasılıkla üreme mevsimi olan ilkbahar ve yaz aylarında yerleşim yakınlarında bulunmuş olmalıdırlar.

Sonuç olarak, şu anki verilere dayanarak özetlemek ve yorumlamak gerekirse, Körtik Tepe’deki avcı-toplayıcılık ekonomisi Batı Toroslar’da saptanmış olan Epipaleolitik modelden tamamen farklı bir trendi ortaya koymaktadır. Karain B ve Öküzini mağaralarından ele geçen kalıntılar üzerinde yapılan analizler günümüzden yaklaşık 20,000-11,000 yılları arasında yaşamış olan Epipaleolitik avcıların bir ya da iki tür üzerinde odaklanan uzmanlaşmış bir avlanma stratejisinin varlığını ortaya koymuştur (Atici 2009a, b, 2011). Körtik Tepe’nin Akeramik Neolitik A evresinin gelişmiş yerleşik avcı-toplayıcıları ise daha genel bir ekonomik stratejiyle içinde yer aldıkları ekolojik zenginliğin sunduğu geniş besin yelpazesinden oldukça etkili bir şekilde yararlanmış gözükmektedirler. Yaklaşık 50 km mesafede yer alan Hallan Çemi’den ele geçen faunal kalıntılar üzerinde yapılan çalışmalar da benzer bir sonuç ortaya çıkarmıştır: yaban koyunu, yaban keçisi, yaban domuzu, kızıl geyik ve kaplumbağanın ağırlıkta olduğu genel bir avcılık ekonomisi (Starkovich ve Stiner 2009). Bu anlamda, Körtik Tepe sakinlerinin yabanıl toynaklılar gibi büyük hayvanları, kaplumbağa gibi yavaş ve küçük hayvanları, yabani tavşan ve keklük gibi hızlı koşan ve uçan küçük hayvanları ve iri kuşları aynı ustalıklarla avlayacak bilgi ve teknolojiye sahip oldukları açıkça ortadadır. Şu anki zooarkeolojik bulgular Körtik Tepe Akeramik Neolitik A evresi avcılık ekonomisinin yoğun ve birincil yaban koyunu avı, ikincil kızıl geyik avı ve mevsimlik kuş avı üzerine kurulmuş olduğunu ortaya koymaktadır. Hatırlanmasında yarar bulunan nokta ise faunal kalıntılar üzerindeki zooarkeolojik çalışmaların halen sürmekte olduğudur. Burada sunulan sonuçlar daha iyi sorular sorabilmek ve açıklığa kavuşması gereken konuları saptamakta rehberlik edecek araçlar olarak değerlendirilebilirler.

KAYNAKÇA

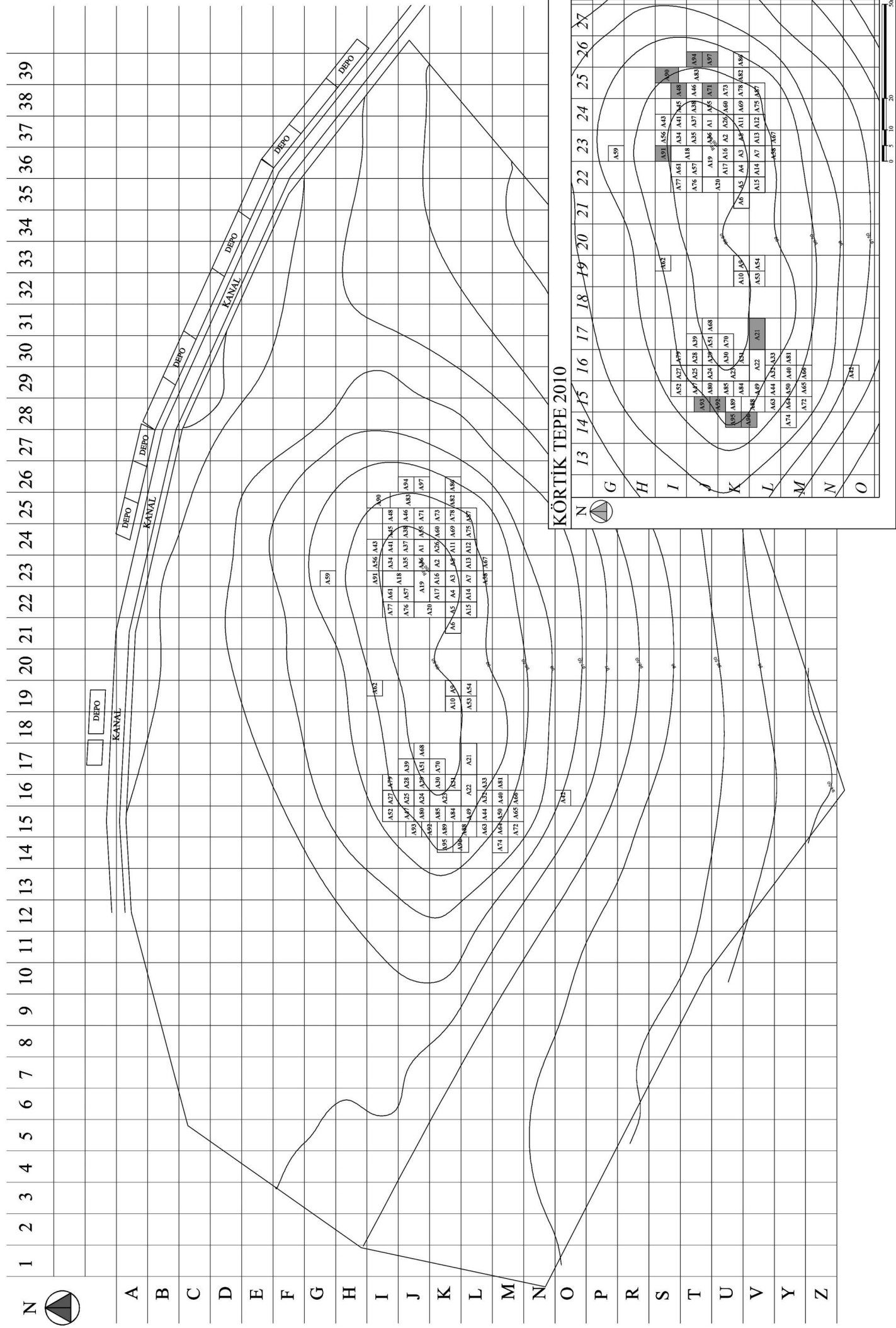
- Alt KW, Pichler SL. 1992. "Artificial modification of human teeth." In *Dental Anthropology: Fundamentals, Limits and Prospects*, Alt KW, Rösing FW, Teschler-Nicola M (eds). Wien: Springer; 387–415.
- Arbuckle B. and Özkaya V. 2006. "Animal Exploitation at Körtik Tepe: An early Aceramic Neolithic site in southeastern Turkey.", *Paléorient* 32(2): 113-136.
- Atici, L. (2009a). Specialization & diversification: animal exploitation strategies in the terminal Pleistocene, Mediterranean Turkey. Before Farming [online version] 2009/3:Article 1.
- Atici, L. (2009b). "Implications of Age Structures for Epipaleolithic Hunting Strategies in the Western Taurus Mountains, Southwest Turkey." *Anthropozoologica* 44(1), 13-39.
- Atici, L. (2011). *Before the Revolution: Epipaleolithic Subsistence in the Western Taurus Mountains, Turkey*. British Archaeological Reports International Monograph Series (Archaeopress, Oxford). In Press.
- Benz, M., Coşkun, A., Weninger, B., Alt, K.S., Özkaya, V., "Stratigraphy and Radiocarbon Dates of the PPNA Site of Körtik Tepe, Diyarbakır", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 32, 2010 (2011), (baskıda).
- Coşkun A., Benz M., Erdal Y.S., Koruyucu M.M., Deckers, K., Riehl, S., Siebert, A., Alt, K.W., Özkaya V. 2011: "Living by the Water – Boon and Bane for the People of Körtik Tepe", *NeoLithics* 2/10, 15-26.
- Erdal, YS. 2008. "Occlusal grooves in anterior dentition among Kovuklukaya inhabitants (Sinop, Northern Anatolia, 10th century AD).", *International Journal of Osteoarchaeology*, 18, 152-166.
- Irish J.D. ve Turner C.G. 1987. "More lingual surface attrition of the maxillary anterior teeth in American Indians: Prehistoric Panamanians.", *American Journal of Physical Anthropology* 73, 209–213.
- Larsen CS. 1985. "Dental modifications and tool use in the Western Great Basin.", *American Journal of Physical Anthropology* 67, 393–402.
- Molleson T. 1994. "The eloquent bones of Abu Hureyra", *Scientific American*, August: 60–65.
- Özbek M. 1995. "Dental pathology of the prepottery Neolithic residents of Çayönü, Turkey", *Rivista di Anthropologia* 73: 99-122.
- Özbek M. 1998. "Human skeletal remains from Aşıklı, A Neolithic village near Aksaray, Turkey." In: G. Arsebük, M.J. Melink ve W. Schirmer (eds.) *Light on Top of The Black Hill Studies Presented to Halet Çambel*, İstanbul, Ege Yayınlar, 567-579.
- Özbek M. 2004. *Çayönü'nde İnsan*. İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Özkaya V. 2009 "Excavations at Körtik Tepe. A New Pre-Pottery Neolithic A Site in Southeastern Anatolia." *Neo-Lithics* 1/09: 3-8.
- Özkaya V. ve Coşkun, A. 2009. "Körtik Tepe, a new Pre-Pottery Neolithic A site in south-eastern Anatolia." *Antiquity*, 83:320.
- Rosenberg, M. ve Redding, R.W. 2000. "Hallan Çemi and early village organization in Eastern Anatolia", In: Kuijt, I. (ed.), *Life in Neolithic Farming Communities. Social Organization, Identity and Differentiation*. 39-61. Kluwer Academic. New York.

- Starkovich, B. ve Stiner, M. C. (2009) "Hallan Çemi Tepesi: High-ranked Game Exploitation alongside Intensive Seed Processing at the Epipaleolithic-Neolithic Transition in Southeastern Turkey." *Anthropozoologica* 44(1):41-61.
- Stordeur, D., Brenet, M., Der Aprahamian, G., and Roux, J.-C. 2000. "Les btiments communautaires de Jerf el Ahmar et Mureybet, Horizon PPN A. Syrie" *Palorient* 26, 1, 29-44.
- Turner C.G. ve Anderson T. 2003. "Marked occupational dental abrasion from medieval Kent." *International Journal of Osteoarchaeology* 13: 168–172.
- Yartah, T. 2005. "Les btiments communautaires de Tell 'Abr 3 (PPN A, Syrie)", *Neo-Lithics* 1, 3-9.

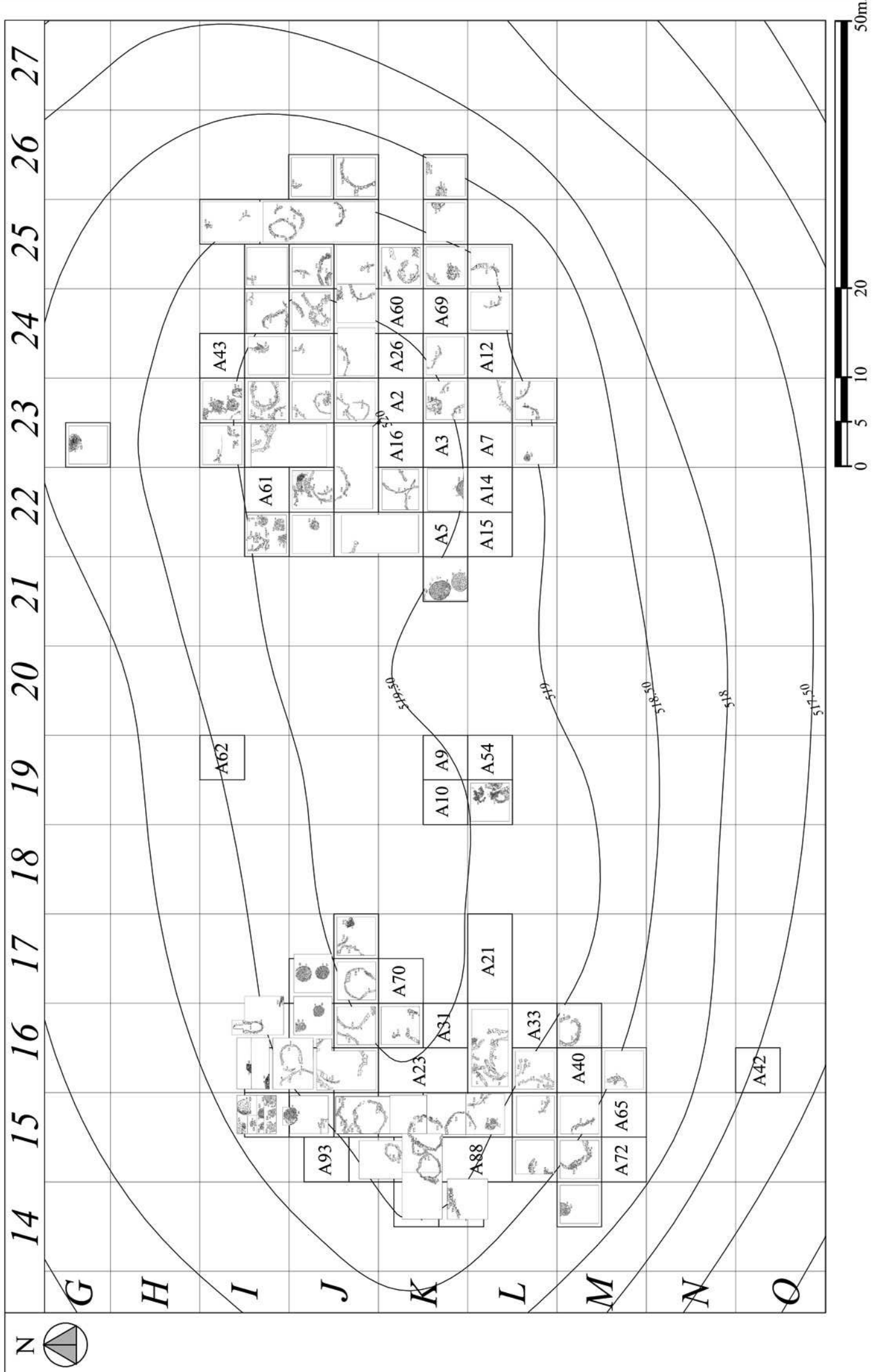
Resim Listesi

- Çizim 1: Körtik Tepe, topoğrafik plan ve amalar
- Çizim 2: Yuvarlak planlı yapılar ve depolama birimleri
- Çizim 3: A80 aması doğu profil
- Çizim 4: Büyük kamu yapısı (?)
- Resim 1: Aşı boyalı ve alçı kaplı buluntulu iskelet
- Resim 2: Aşı boyası kalemi
- Resim 3: Taş ve kabuk boncuklar
- Resim 4: İnsan figürlü taş kap
- Resim 5: Sap düzelti aletleri
- Resim 6: Ritüel taş boynuzlar
- Resim 7: Dişlerde görülen transversal yönelimli oluklar
- Resim 8: Kulaktaki tümoral oluřum
- Tablo 1: Faunal kalıntıların karakterizasyonu
- Grafik 1
- Tablo 2: Faunal kalıntıların taksonomik ve boyut kategorilerine göre dağılımı

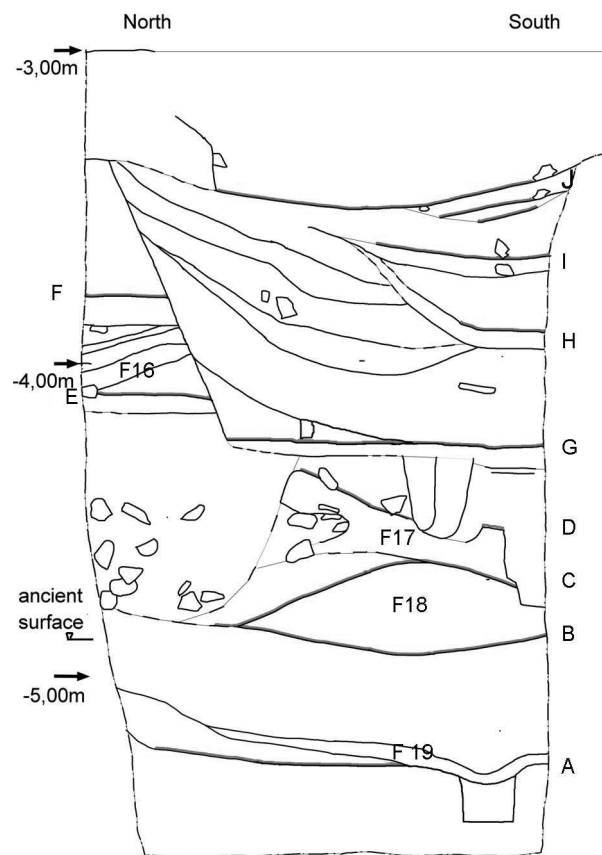
KÖRTİK TEPE 2010

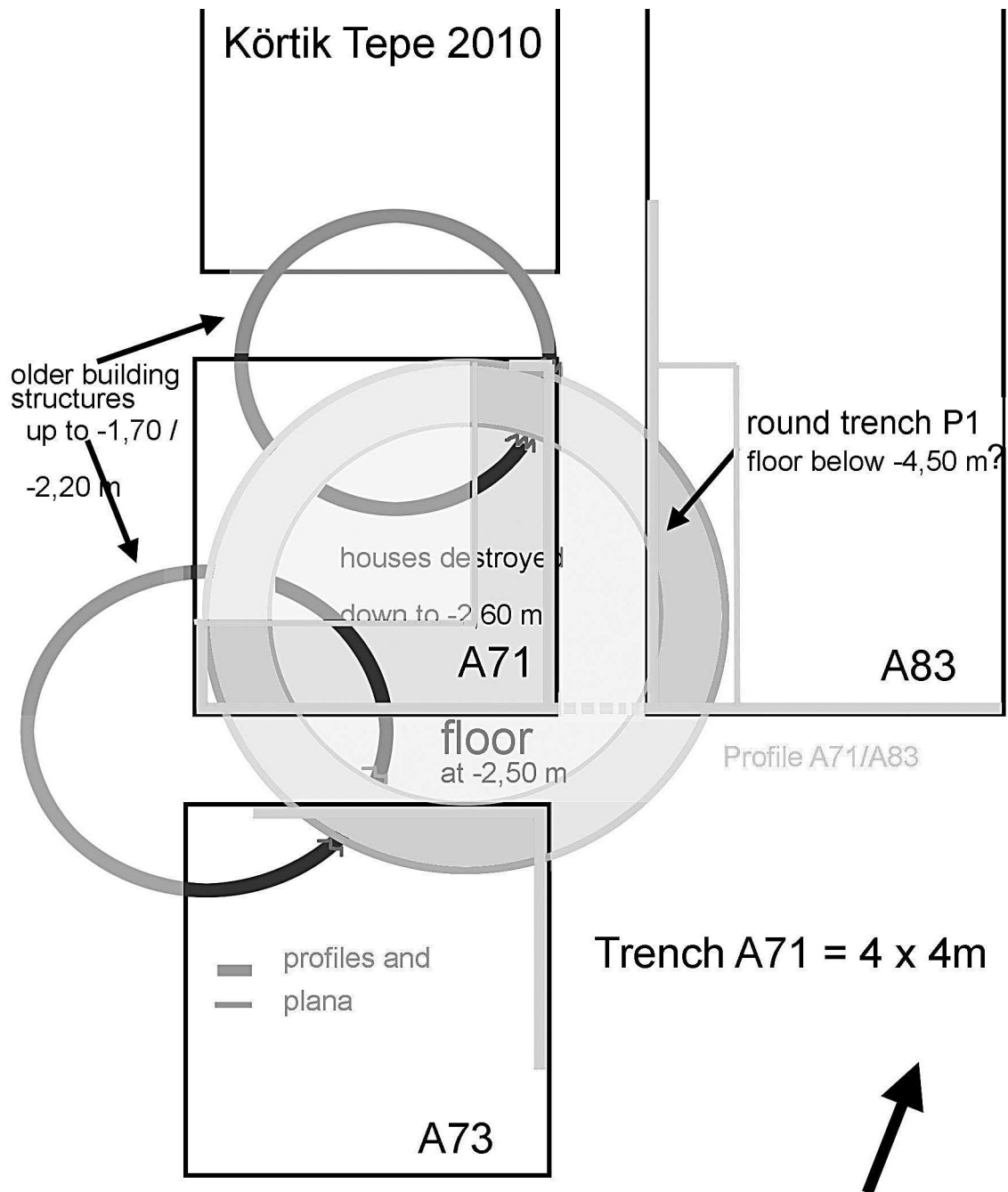

KÖRTİK TEPE 2010

Körtik Tepe 2010, Trench A80
Profile East

KTK 10

A 95

M13

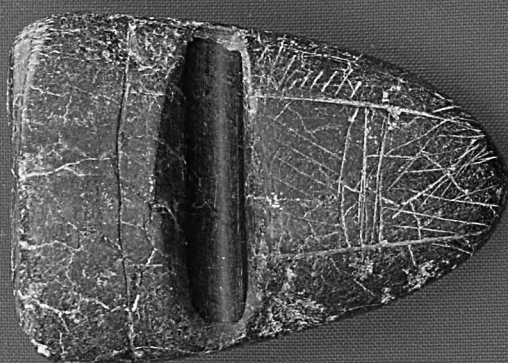
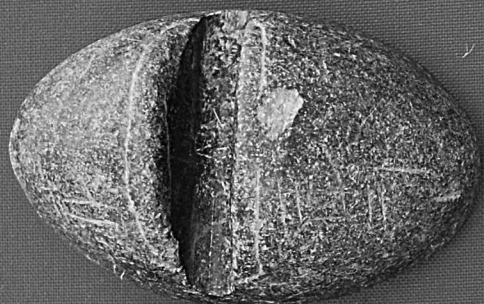
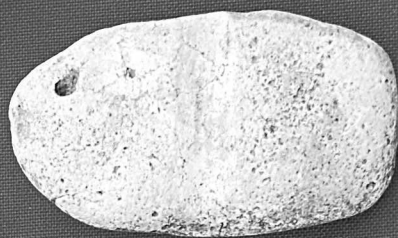
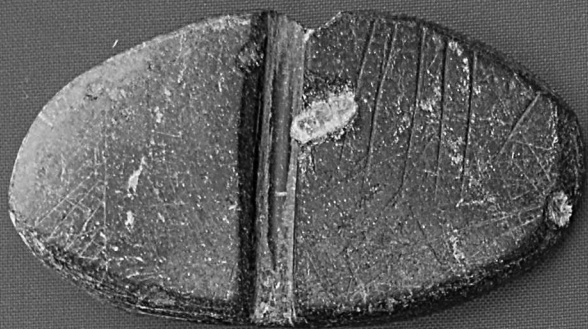

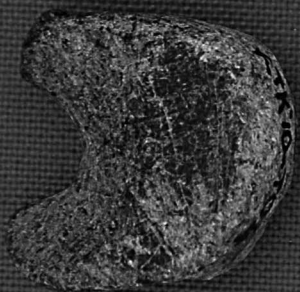

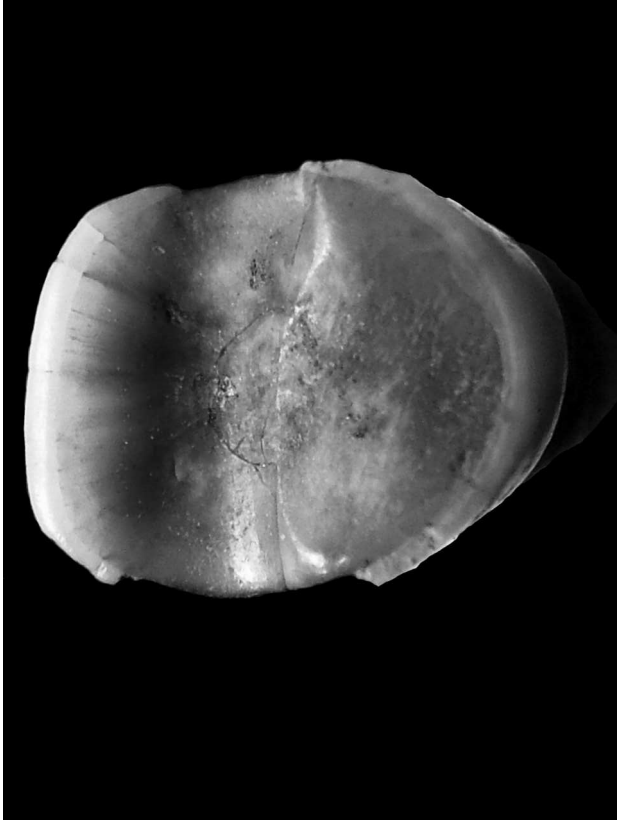
КТК-10

KTK'010

Değişken	N
% Parça sayısı “büyük av”	88.9
% Minimum Element Sayısı “büyük av”	75.8
% Kemik ağırlığı “büyük av”	95.7
% Büyük av içindeki Koyun/Keçi parça sayısı oranı	60.7
Koyun : Keçi oranı (Minimum Element Sayısı)	30
Tür zenginliği (toynaklı tür sayısı)	8
küçük av / büyük av (Minimum Element Sayısı)	0.32
%Tanımlanmış	34.4
%Parça <1cm	51.6
%Uzun kemik gövde parçası (tüm kalıntılar içinde)	18.0
%Uzun kemik gövde parçası > 1cm	91.7
%Kazı kırıkları	1.8
%Atmosferik etkiler > Evre 2	0.8
%Kök izleri	1.1
%Etçil izleri	0.1
%Vurgaç izleri/çontuklar (uzun kemik gövde parçaları üzerinde)	3.3
%Kasaplık izleri taşıyan parça	0.5

Tablo 1: Faunal kalıntıların karakterizasyonu

Boyut kategorisi/Taksonomik tanımlama	Parça sayısı	Element sayısı	Kemik ağırlığı (gr)
Tanımlanmamış	2101	0	365
Küçük-boy kuş	2	1	2
Orta-boy kuş	107	35	76
Büyük -boy kuş	45	19	74
Anatidae	2	2	7
<i>Alectoris chukar</i> (keklik)	5	5	5
<i>Anas</i> sp. (kaz)	14	13	27
<i>Anser</i> sp. (ördek)	73	71	255
<i>Otis tarda</i> (toy)	28	26	109
<i>Testudo graeca</i> (kaplumbağa)	11	5	35
Pisces (balık)	1	1	6
Küçük-boy memeli (tavşan boyutunda)	169	0	31
Orta-boy memeli (koyun boyutunda)	323	0	107
Küçük etçil	13	12	45
<i>Felis silvestris</i> (yaban kedisi)	1	1	5
<i>Vulpes vulpes</i> (kızıl tilki)	6	6	35
<i>Canis lupus</i> (kurt)	3	3	13
<i>Lepus capensis</i> (yaban tavşanı)	15	14	36
<i>Castor fiber</i> (kunduz)	1	1	22
Küçük-boy çift toynaklı	3	2	16
Orta-boy çift toynaklı	1021	67	3332
Büyük-boy çift toynaklı	37	9	493
<i>Gazella subgutturosa</i> (ceylan)	5	5	14
Ovis/Capra (koyun/keçi)	101	63	667
<i>Capra aegagrus</i> (yaban keçisi)	8	8	212
<i>Ovis orientalis</i> (yaban koyunu)	536	241	3066
<i>Bos primigenius</i> (yaban sığırtı)	7	7	403
<i>Capreolus capreolus</i> (karaca)	58	14	78
<i>Dama mesopotamica</i> (Mezopotamya ala geyiği)	10	8	94
<i>Cervus elaphus</i> (kızıl geyik)	327	168	5667
<i>Sus scrofa</i> (yaban domuzu)	9	9	192
<i>Equus hemionus/hydruntinus</i> (Asya yaban eşeği)	2	2	16
Toplam	5044	818	15505

Tablo 2: Faunal kalıntıların taksonomik ve boyut kategorilerine göre dağılımı

